

Emlékbeszéd

a kolozsvári temetőben levő síremlék előtt.

Dr. Boros György egyházi főjegyző beszéde a Magyar Unitárius Egyház nevében.

Ki munkásságban páratlan, dicsőségben fényes, szokatlanul hosszú életedet hazádnak és nemzetednek szenteléd: Brassai nagy lelke, idézlek! Szállj le ránk, jelenj meg köztünk, gyűjts régi féynél új szövétneket. Tanítsd meg az ifjút a hon szerelmére, az öregnek légy például, hogy az élet csak addig élet, míg napjait munkában éled.

Ime, kegyelet és hála, klasszikusan szép és komolyan fenséges síremléked elébe vezényelte újból nemzeted fiait és leányait. Megérettük, hogy olykor szükséges föllebbenteni a múlt idő fátyolát, hadd szóljanak hozzánk, ők, a megdicsőült lelkek, kik a földi leplet levetkezék és immár az örök élet boldogságát élvezik.

Jó nekünk itt észrevennünk, hogy bár porladoznak a tömör kőemlékek, mégis mindenik fölebb, a magasságba, a távoli messziségre irányítja figyelmünket. Jó nekünk Petőfivel szólnunk:

A szobrok a domború hant elején
Mind annyi betűi egy isteni lapnak.
Nagy gondolatit mikor olvasom én:
A sírba, a sírba az égbe ragadnak.

És tovább biztat a hit: ha ég és föld elmúlnak is, mi Istentől való isteni marad.

Ez az ember élettörténetének a kulcsa! Minden, valamiben érték és marandóság eleme rejlik, túl van azon ami, földi és romlandó. Ami isteni és örök fönn az égben és lenn a földön, a földre helyezett emberre van bízva itt. A lélek-szikrák szünetlenül keresik az alkalmas médiumot, hogy gyűjtsanak lángot, amely világít és melegít. A nagy lelkek az isteni erő teremtményét végzik. Ez a munka ép annyira állandó és örök, mint maga az isteni lélek, akitől származik az erő. De egységes is, mert a tökéletesség értékét nem érintik az erő megnyilvánulásának változatai.

A föld élő világa a nap hatása szerint változtatja színét, illatát. A lelkek is amaz egy forrásból táplálkozva jelentkeznek mint költők, művészek, politikusok, hazafiak, próféták, tanítómesterek és emberbarátok. Ez a tagoltnak látszó lelki munka gyakran egymás ellen hat, de a végső mégis csak az isteni akarat érvényesülése.

A különös hatás elkerülhetetlen. Minthogy az ember élete a földhöz van kötve, egyénisége és jellege is aszerint módosul. Ennek köszönhetjük, hogy oly sokfélék az ember-fajok és a nemzeti jellegek. Így magyarázható meg, hogy csak Magyarországnak születhetett Széchenyiye, csak Erdélynek Brassaija. Így érthető meg, hogy ez a két nagy elme összetalálkozott, mert mind a kettőre a XIX. század első felének volt szüksége.

Brassai szerénységétől bocsánatot remélve, merem együtt emlegetni fajunknak e két büszkeségét. Egy lélek táplálta őket úgy is mint hazafiakat, úgy is mint reformátor munkásokat. Midőn Széchenyi azt mondja: Szeretlek nemzetem minden hibáiddal, Brassai így szól: Életem s annak minden iparkodása honomé.

Széchenyi hatalmas trilogiájában (Hitel, Világ, Stadium) érett gondolatai özönét emésztő szenvedéllyel tárja nemzeté elébe. Ő a gazdag és vagyonos úr, a világismeret magas láttávolából átöleli tekintetével hazáját. Megalapítja és gazdaggá teszi a Magyar Tudományos Akadémiát. A szegény falusi pap fia, Brassai, a tudomány gazdag tárházából egy heti Ujság szerény lapjain a világismeret, s az emberi elme termékeit 14 esztendő szünetlen munkájával szórja szét honfitársai között.

Éppen mint Széchenyi, Brassai is, telve volt a reform vágyával, mert látta, hogy nemzete el van maradvá. 65 esztendeig forgatott tollával mindig azt írta meg, amire a nemzetnek legnagyobb szüksége volt. Ha Széchenyi azt vallotta, hogy: a nemzeti értelem legnagyobb kifejtése azon nemző ok, amelyből nemzetiség, hazaszeretet, közlélek, polgári erény, közboldogság, nemzeti dicsőség fakad; — Brassai beszegődik faja tanítómesterének és megragad minden alkalmat, hogy a mult lélekölő nyűgétől, az idegen (latin) nyelvtől megszabadítsa, de egyben arra is, hogy elhanyagolt anyanyelvét minden lehető módon tisztítsa, gazdagítsa. Nyelvünk nemzetiségének szent ügye annyira szívében fekdűt, hogy védelmére fölhasználta a gúnnyal vegyített kritikának minden eszközét. Azt vallotta, hogy „minden nemzet saját életének vonásait, nyelvében rakja le“.

Mennyire összhangzik ezzel amit Széchenyi mond: „olyan

kevesen tudjuk átlátni, hogy a magyarnak léte és a magyarnak nyelve synonym és ő akkor veszti nyelvét, amikor veszti létét és akkor veszti létét, mikor veszti nyelvét“.

Ha Széchenyi azt akarta, hogy a nemzet először gazdag legyen, mert azután könnyen lesz szabad, Brassai, aki filozófiai és esztétikai tanulmánnyal kezdi meg írói pályáját, a *bankismeretről* ír könyvet, mert tudja, hogy a közönségnek pontos kalauzra van szüksége, ha gazdagodni akar.

Hasznosnak lenni, jót tenni, a haladást biztosítani bármi áron! Ez a reformátor lélekállapota. A gúny, lekicsinylés, a meg nem értés, a rosszakaratú félremagyarázás, s abban a korban, melyben Brassai kezdte a munkát: a rebelliség, felforgatás, sőt a forradalmat szítás vádja is igen könnyen elhangzott. Brassainak minden ilyenben volt része, de soha semmi vissza nem tartotta, hogy megmondja, amit jónak és hasznosnak gondolt.

Ha végig szemlélem azt a rengeteg sok munkát, amelyet elvégezett; ha figyelemben tartom, hogy az ifjúságot mennyire szerette, ha hozzáveszem, hogy a női jogok kivívásáért hány alkalommal emelte föl szavát, ha összehasonlítom azt a magyar középiskolai oktatást, amely őt 1837-ben találta, azzal, amivé az ő hatása alatt 10 év alatt Erdélyben átalakult, varázslatosnak kell nyilvánítanom erejét és munkabírását.

Kétségtelen, hogy Erdélyben is, mint Magyarországon a múlt század 30-as és 40-es éveiben, a föllendülés, a haladni vágyódás rendkívül nagy volt. Költőink, tudósaink, nemzetgazdászaink és nyelvészeink sűrű egymásutánban támadnak. De a közszellemet mindig a vezető nagy lelkek teremtették meg. A politikai vezérek: Széchenyi, Kossuth és Deák mellett, mulhatatlanul szükség volt a Wesselényiekre és Bethlenekre, de mindezeknek szükségük volt arra a tanítói gárdára és írói seregre, amely hátuk mögött állott.

Brassai mindenütt föltűnik. Csupán a költészet és a politika színterét engedte át másoknak. Mai embernek rendkívül nehéz fölfogni, hogy Brassai miért volt minden, miért nem lett csak egy tárgy tudományos művelője, mert annyi erővel talán világhírű művet teremthetett volna.

Erre a jóindulatunak látszó, de éles kritikára két magyarázat kínálkozik. Egyiket adja életének, vagyis a XIX. század első felének helyes fölismerése. Magyarországon és Erdélyben akkor semmi sem volt kiformá'ódva. Nem volt nemzeti alkotmánya, nem volt

magyar kulturája, nem volt nemzeti irodalma, nem volt egységes anyanyelve, mert magyarul csak a nép beszélt, a középosztály s a hivatalnoki kar, valamint a törvénykezés a latin nyelvet fosztogatta szépségétől és klasszicitásától; a főnemesség az idegen nyelvek használatával tetszelgett magának. Az öntudatos és nemzeti reformot akaró Brassai, ezt nemcsak fölismerte, hanem meg is akarta változtatni, tehát kénytelen volt mindenben helytállani, miután arra tehetséget érzett magában. Így jutott a polihistor, egyben az utolsó polihistor megkülömböztető elnevezéséhez.

A másik magyarázat az elsőt kiegészíti és abból áll, hogy ilyen volt az általános irányzat. De a mi még jobban megfejtí a kérdést, Brassai nevelésénél és egyéni hajlamainál fogva a mindent-megismerésre, a mindenttudásra volt berendezkedve. Őt nem elégítette ki a zene, amivel első kenyerét szerezte; nem az ó- és új nyelvek ismerete, ami az összes klasszikusok élvezéséhez segítette; sem a természettudományok, amikben mester volt; sem a matematika, amivel Euklides elemei és Bolyai axiomája neki hazája határán kívül nevet szerzett; sem a botánika, amiért egy egész növényfajt neveztek el a nevééről. Ő a bölcsészet iskoláit végigjárta, a modern nyelveket irodalmilag tovább magyarázta, de sem ott, sem itt nem állhatott meg, már csak azért sem, mert mindenekfelett uralkodó szenvedélye volt a tanítás. Ha egyéb nem, ez is rávitte volna, hogy tanuljon meg mindent.

Minthogy azonban Brassai nemcsak élvezett, hanem termelt is, minthogy minden tudományág megértéséhez kitűnő kulcsot készített és adott számtalan könyvében s minthogy mindenbe az ő speciálisan magyar és erdélyi lelkét vitte bele, ez a lélek nemcsak nincsen elhalva, hanem nincsen is kitermelve.

Ez az ünneplés nem szól csak e külső emléknek, nem is csak a majdnem 100 éves, bámulatosan szép és egységes életnek, hanem szól annak a nagy akarásnak, annak a nagy lelki energiának, mellyel ő nemzetét, magyar faját s annak minden jó tulajdonságát erjedésbe akarta hozni, tökéletesebbé igyekezett tenni, éppen mint nagy mestere Széchenyi.

Ha szava sokszor a pusztában kiáltó szavához hasonlított, egyesek mindig meghallották és tovább adták szavát, hangját. Ha néhol már csak a nevére emlékeznek, ezután a neve körül szövődött legendák élete historiájának színévé lesznek. Majd, midőn az ifjúság ráeszmél, hogy valaki egyszer érette kész volt 100 esztendő

élni, 90 esztendő t tanulni, 80-at dolgozni, Brassai megjelenik újból, mint Praeceptor Transylvaniae, mert a mi lélekből származott, lelki marad mind az idők végezetéig, mert ő a korrallal haladó volt, az is marad, míg az ajkáról hangzani fog a magyar szó s azután is, mikor már csak a tudományosság érdekében fogják vizsgálni, hogy a magyar nyelvészek közül ki járt legközelebb e nyelv szelleméhez és a nép lelkéhez. Brassai tanítása szerint: minden munka számot tarthat a dicséretre, tehát az állandóságra is, ha az egészet egy kiismerhető lélek eleveníti, ha az elvek, az állítások egymással egyezők s a gondolatok logikai egybefüggésben vannak.

Emlékezzünk és emlékeink között tartsuk tiszteletben az ő nevét! Jelentsen a Brassai név *szorgalmat és hazaszeretetet, tiszta erkölcsöt és hitbuzgóságot.*

Emlékezzünk és tanítsuk meg gyermekeinknek, unokáinknak, hogy a XIX. századot Erdélynek ez a nagy fia nemcsak végigélte, hanem végig is dolgozta, azért hogy nemzetének nyelve, hite, tudása, hírneve és becsülete kihívja a tiszteletet a nagy nemzetek versenyében.

Vásárhelyi János püspökhelyettes beszéde az Erdélyi Református Egyházkerület nevében.

Az Erdélyi Református Egyházkerület s a velünk együttérző testvér egyházak nevében meleg szeretettel, őszinte áldáskívánással üdvözlöm unitárius testvéreinket e nagyszerű ünnepély alkalmából. Mi is hálásak vagyunk az Unitárius Egyház bölcs vezetőségének, hogy előttünk, mai nemzedék előtt is, megújítja s az igazi tisztességértel gyertyatartójába helyezi annak a férfinak, Brassai Sámuelnek emlékezetét, akinek élete, tanítása nemcsak unitárius testvéreink, de mindnyájunk, az egész romániai magyarságra nézve útmutató példaadás, megújuló erőforrás. Brassai Sámuelben olyan férfiúval áldotta meg az Isten nemzetünket, akiről valóban el lehet mondani, hogy élete szövétnek, bölcsessége kenyér. Egy pillanatra hadd tegyek bizonyosságot én is, a legnagyobb igazság mellett, mely Brassai áldott munkásságából, példátadó életéből olyan megragadó fényel sugárzik felénk.

A legnagyobb magyar, akinek tündöklő eszményei oly eleven erővel ragadták meg, hatották át Brassai Sámuel törekvéseit is, fel-